

Herbert Tingsten – idékritikens fader

Idékritikens fader, Herbert Tingsten, var onekligen en av nittonhundratalets mest produktiva och innovativa svenska statsvetare. Under sina drygt tjugo år som professionellt verksam publicerade han närmare tjugo böcker med en ämnesmässig bredd som är svårövertäffad. Som forskare var Tingstens bana kantad av framgång. Redan som tjugofyraåring fick Tingsten sitt första utredningsuppdrag av regeringen som sekreterare i folkomröstningskommittén. Och även om fenomenet nu blivit vanligare var det en gång en stor sak att få en professur inrättad särskilt för sig själv. Att så skedde i Tingstens fall berodde på att landets då tre professurer i statsvetenskap syntes förbli upptagna ännu en tid. Det krävdes vad Tingsten i sina memoarer beskriver som ett ”intensivt” arbete av Gunnar Myrdal, samt en smärre donation från Tingstens far Karl, för att sonen Herbert slutligen skulle kunna tillträda en nyinrättad professur – den vid Stockholms högskola år 1936.

I sin installationsföreläsning skisserade Tingsten det idékritiska forskningsprogrammets konturer och visade vägen för en utvidgad förståelse av statsvetenskapens studieobjekt. Tingsten menade att det blivit mer relevant att studera de politiska ideologierna, de påståenden och argument som framförs i syfte att försvara eller förhindra politisk förändring. Med den dramatiska utvecklingen i 1930-talets Europa framför sig måste en sådan breddning av statsvetenskapen ha tätt sig naturlig. Författningsstudier framstod inte längre som relevanta för att förstå den dramatiska omstöpnings av det politiska livet i exempelvis Tyskland eller Sovjet-

unionen. Insikten om idéernas politiska betydelse har sedan dess varit grundmurad och uppgiften att granska de argument och föreställningar som framförs av olika aktörer på den politiska scenen är fortsatt angelägen.

Tingsten var alltså en pionjär inom studiet av de politiska ideologierna. Hans uppfattning var att ideologierna innehöll påståenden som kunde kritiserats och utvärderas, de var inte enbart fiktiva berättelser eller retoriska vändningar. Statsvetaren skulle pröva hållbarheten av ideologiernas sakpåståenden och pröva hur de resonemang som framfördes hängde samman och följde av varandra. Om man betraktar statsvetenskapens huvudsakliga uppgift som att sprida kunskap om det politiska livet, så måste det också innebära att statsvetaren bör identifiera och avslöja de felaktigheter, oredligheter och grumligheter som förekommer i den politiska debatten, resonerade Tingsten. På så sätt skulle vad Tingsten i installationsföreläsningen beskrev som en ”rationalisering av den politiska debatten” uppnås. En sådan inställning står i bjärt kontrast till hur studiet av politiska idéer på många håll utövas idag. Istället för att bedriva idékritik ägnas statsvetarens mödor åt att beskriva diskurser, tolka innebörden av de klassiska verken, eller att i sin historiska kontext placera debatter eller begrepp. Att idékritiken inte längre ter sig lika attraktiv kan bero på att den förutsätter en stark förnuftstro, vilken för många idag inte framstår som en självklar del av ett vetenskapligt förhållningssätt. Betydelsen av Tingstens förnuftstro illustreras bäst av att han beskrivits som ”en svensk Voltaire” men också som en ”teknokrat” – vilket på olika sätt betonar hans optimism inför förnuftets möjligheter att leda till framsteg.

Men förnuftstron kan också bli förnumstig. Det var många som var kritiska

mot Tingsten, inte minst i rollen som chefredaktör för Dagens Nyheter. Framför allt gällde kritiken åsikterna som han framförde, stödet för en svensk atombomb, för ett svenskt Natomedlemskap, föraktet för en "tredje ståndpunkt" mellan det kalla krigets kontrahenter. Men också Tingstens debattstil betraktades som kontroversiell. Meningsmotståndare på vänsterkanten avfärdades som "medlöpare" och "förrädare". Sättet varmed Tingsten argumenterade kunde uppfattas som alltför ogeneröst, hårt och inriktat på att knipa enkla poänger – vilket ofta påpekats i den ymniga litteraturen om Tingsten. Vad som inte hävdats är emellertid att detta kan vittna om ett problem med den idékritiska metoden som sådan. Att se sin uppgift enkom som granskare och kritiker erbjuder små möjligheter att på ett mer konstruktivt sätt bidra till att föra argumentationen framåt. Uppgiften var att kritisera politiska idéer, inte att framföra nya. Metoden bidrar till att påvisa bristerna i andras argument men inte till att konstruera en mer övertygande argumentation. Med andra ord är idékritikens karaktär övervägande *negativ*.

En renodlat negativ kritik är givetvis otillräcklig för den som vill finna en grund för mer förnuftiga ställningstaganden i politiken. Till skillnad från sanningssökaren, som kan nöja sig med att säga att vi ännu inte vet säkert, måste ideologen försöka ge svar på de utmaningar som samhället står inför idag. Politiska lösningar kan inte vänta på att forskarna skall bli överens. Om statsvetaren endast kritiserar vad andra sagt riskerar hon eller han också att bli mindre relevant för samhället omkring sig. Det som framstår som en brist i

Tingstens debattstil bör därför kanske beskrivas som en konsekvens av den idékritiska metodens begränsningar. Med ett visst mått av överdrift var det nog detta som Olof Lagercrantz, Tingstens efterträdare på Dagens Nyheter, syftade på när han hävdade att Tingsten "förde ingenting eller litet framåt" och att hans främsta gren tycktes vara "dueller på excersisplatsen" snarare än "bataljer på slagfältet".

På sin ålders höst tycktes även Tingsten mindre övertygad om idékritikens förtjänster. Han beklagade de forskare som endast ville "visa upp att andra har fel" och som uppgivit all ambition "på stora upptäckter" (*Från idéer till idyll*, 1966). Borde inte forskaren kunna inta en annan roll än den som felsökare, kriorättare eller intellektuell städtant? Det skulle innebära att statsvetaren även kunde argumentera för ståndpunkter och principer av politisk betydelse. För statsvetarna i Tingstens generation var den möjligheten emellertid svår att erkänna. Avståndstagandet från artonhundratalets metafysiska spekulationer och organismteorier hade fört dem till en annan ytterlighetsposition som innebar att värderativismen blev till dogm och ett signum för vetenskaplighet. De bästa av dagens idékritiker har insett att möjligheterna är större än så. Det är möjligt att argumentera både för och mot politiska ställningstaganden. Den väg som Tingsten visade genom idékritiken har därmed fått en lång rad arvtagare, mindre "negativa", och vars synfält inte begränsas av gårdagens dogmer.

LUDVIG BECKMAN³

3. ludvig.beckman@statsvet.su.se